

Marek
Stachoň

Kant a možnosť pokroku – od Kanta k nám

Paul T. Wilford, Samuel A. Stoner (eds.), 2021. *Kant and the Possibility of Progress: From Modern Hopes to Postmodern Anxieties*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. 328 s. ISBN 978-0-8122-5282-8.

Keď v roku 2021 vyšla v časopise *Studia z Historii Filozofii* moja štúdia „Enlightenment and Social Progress – Back to the Enlightenment“, v ktorej som odkrýval úvahy o pokroku, špeciálne sociálnom pokroku ľudstva v kontexte filozofickej väzby J.-J. Rousseau – I. Kant, povedal som si, že toto je jav, ktorý by si zaslúžil v Kantovej filozofii viac analýz vo viacerých spektrách úvah človeka o pokroku a vôbec o tom, v čom a ako človek môže pokročiť ďalej a zaznamenať posun k lepšiemu nielen v zmysle niekdajšej otázky Akadémie v Dijone: *Prispel pokrok vied a umenia k skaze alebo k zušľachteniu mravov?*, ale aj v zmysle Kantovej otázky rovnomenného spisu: *Či ľudský rod postupuje k lepšiemu?*

(*Ob das menschliche Geschlecht im beständigen Fortschreiten zum Besseren sei*), podobne aj v zmysle otázok, ktoré si kladieme i dnes, keď má duch doby vlastnosti ako neistota, nejasnosť: Má to všetko, o čo sa snažíme, zmysel? Teda, smerujeme k niečomu lepšiemu? Má zmysel sa snažiť? Nevraciame sa tam, kde sme boli v roku 1914, 1939, 1945, 1950? Tieto otázky súvisia s otázkami zmyslu spoločnosti, vývoja dejín a ich charakteristikou.

Zároveň však súvisia s hľadaním odpovedí na známe Kantove otázky: *Čo môžem poznať? Čo mám robiť? V čo môžem dúfať?* Ak budem poznať, čo je správne, pravdivé, budem vedieť, čo mám robiť a môžem tak dúfať v postup k lepšiemu? Pozrieme sa na to, čo všetko nemá ujst našej pozornosti, aby sme problém vyjasnili u Kanta.

Netušil som, že v tom istom roku ako môj text vyšla kniha, ktorá toto moje želanie, respektíve odkrytú potrebu naplňa. Vo vydavateľskej réžii University of Pennsylvania Press vyšla kniha *Kant and Possibility of Progress* (*Kant a možnosť pokroku*) s podtitulom *From Modern Hopes to Postmodern Anxieties* (*Od moderných nádejí k postmoderným obavám*), ktorú editovali Paul T. Wilford a Samuel A. Stoner. Celkovo na knihe participovalo 14 autorov. Kniha má dve časti, prvú s názvom *Kant on Progress* a druhú s názvom *Progress after Kant*. V prvej časti je sedem kapitol, respektíve štúdií, v druhej šesť. Medzi autormi nájdeme aj prezidentku North American Kant Society Rachel Zuckert, viceprezidenta uvedenej spoločnosti, ktorým je Oliver Sensen, predsedníčku východnej študijnej skupiny spoločnosti Kate Moran, ale aj ďalších, spomeniem známou autorku cenných kníh o Kantovej filozofii Susan Meld Shell a iných, ktorí sa zaoberajú Kantovou filozofiou a jej ďalším vyznením v dejinách filozofie, ako aj v oblastiach systematického filozofického skúmania fenoménov, ktoré sú s ideou pokroku spojené, akými sú napr. zodpovednosť, sloboda, autonómia, morálka, v ktorých sú viacerí autori (C. Allen Speight, Robert B. Pippin, Mark Alznauer) fundovaní, a podobne aj v oblasti Heglovej filozofie a vývoja po Heglovi.

O vstup do témy s názvom *Úvod. Modernita a postmoderna: Naša časová orientácia* (*Introduction. Modernity and Postmodernity: Our Temporal Orientation*) sa postarala editorská dvojica Paul T. Wilford a Samuel A. Stoner. Ich reflexie sú viacrozmerné, môžeme to vnímať aj prostredníctvom podkapitol ako *Majstrovstvo prírody: Machiavelli, Bacon a Descartes* (*Mastery of Nature: Machiavelli, Bacon, and Descartes*), *Liberálna apropiácia: Locke a Montesquieu o majetku a obchode* (*Liberal Appropriation: Locke and Montesquieu on Property and Commerce*), *Rousseauova kríza a Kantova kritika* (*Rousseau's Crisis and Kant's Critique*). V texte je cítiť istú ambiguitu: na jednej strane vnímam pomerne široký historicko-filozofický záber témy, otváranie viacerých tém a súvislostí, na druhej strane je zaujímavé, koľko súvislostí a historicko-filozofických podnetov s danou témou súvisí. V každom prípade rozumiem, že zachytiť obraz modernity a jej plynutia do postmodernity pre potreby chápania pokroku nie je najjednoduchšia úloha.

Kapitolu s názvom *Kant o individuálnom morálnom pokroku* (*Kant on Individual Moral Progress*) napísal Oliver Sensen, ktorý zaujímavo pracuje s Kantovou *Kritikou čistého rozumu*, kde sa zvlášť venuje tretej antinómii a hovorí o nedostatočnom riešení. Sensen pracuje aj s Kantovým spisom o náboženstve, v ktorom analyzuje Kantove argumenty a silu týchto argumentov v spojitosti s morálnym pokrokom. V závere uvádza že „v Kantovej morálnej filozofii zostáva záhadou, ako môže nastať individuálny morálny progres“ (s. 29).

Kate Moran sa už v názve svojej kapitoly pýta: *Mali by sme veriť v morálny pokrok?* (*Should We Believe in Moral Progress?*). Pri hľadaní odpovedí na uvedenú otázku sa zameriava na riešenie vzťahu poznania a viery u Kanta, na osobný pokrok, vychádzajúc z *Kritiky praktického rozumu* a spomínajúc zaujímavé pojmy ako zúfalosť a sklúčenosť. Zameriava sa aj na pokrok v morálnom spoločenstve, pri ktorého analýze často naráža na text *Základy metafyziky mravov*, a na pokrok ostatných. Okrem iného dodáva, že „Kant tiež uznáva, že starostlivosť o nedostatky iných povedie k mizantropii“ (s. 46). V tejto kapitole, ale aj napríklad v kapitole A. Stonera a P. T. Wilforda môže čitateľ poznávať súvis medzi osobným a spoločenským pokrokom u Kanta, a tak lepšie pochopiť tézy jeho filozofie dejín.

Rešpekt, morálny pokrok a nedokonalá povinnosť (*Respect, Moral Progress, and Imperfect Duty*) je kapitola Jensa Timmermanna, ktorý sa zamýšľa nad vzťahom práva a dobra, pričom pracuje hlavne s Kantovou *Kritikou praktického rozumu* a spismi *Základy metafyziky mravov* a *Metafyzika mravov*. Timmermann rieši otázky morálnej motivácie a morálnej hodnoty, špecifikuje zdroj morálneho pokroku, hovorí o dokonalej a nedokonalej povinnosti, o revolúcii srdca, ale aj o tom, ako sa posunúť od dobrého k lepšiemu a nadobudnúť cnosti. V Kantovej etike je morálny pokrok komplikovaný jav. „Sme konfrontovaní nielen s Kantovou mimoriadnou vierou v motivačné schopnosti čistého rozumu, ale aj s dvojitém poňatím pokroku, ktorý spočíva najskôr v zásadnej zmene priorít – uprednostňovanie morálky pred vlastným záujmom – a potom v čoraz bližšom približovaní sa perfekcionista k ideálu cnosti“ (s. 61).

Osamelosť a nejednoznačnosť v Kantovej filozofii dejín (*Loneliness and Ambiguity in Kant's Philosophy of History*) je kapitola od autorky Rachel Zuckert. Zaoberá sa konceptom, ktorý nazvala Kantova oficiálna filozofia dejín, píše o teoretickom statuse ako o regulatívnej idei v kontexte tretej antinómie z *Kritiky čistého rozumu*, o morálnom pohľade na koncept oficiálnych dejín, naznačuje aspekty nejednoznačnosti v spomínaných otázkach. Poslednú podkapitolu nazvala *Osamelosť a solidarita: Neoficiálna*

filozofia dejín (Loneliness and Solidarity: The Unofficial Philosophy of History). Pracuje v nej s pojmom nedružnej družnosti a v rámci chápania Kantovej filozofie dejín sa konfrontuje s A. Honnethom. Zuckert píše: „Chcem povedať, že Kantove oficiálne aj neoficiálne spisy o dejinách sa dopĺňajú“ a „Kant poskytuje optimistické vízie dejín...“ (s. 76).

Kantovo organické náboženstvo Boh, teleológia a pokrok v tretej kritike (Kant's Organic Religion God, Teleology, and Progress in the Third Critique) je kapitola od Naomi Fisher. Fischer v nej špeciálne analyzuje vybrané paragrafy z *Kritiky súdnosti*, ktoré sa zaoberajú posledným účelom prírody, argumentami pre existenciu Boha, typmi teológie a tvorenia ako organickej nedružnej družnosti a morálneho pokroku. Zároveň píše aj o slobode, o Bohu a nesmrteľnosti a ich prejavoch v prírode. Jedna z konečných úvah znie: „Zdá sa, že Kant považuje idey rozumu za poznateľné v rámci prírody prostredníctvom ľudského pokroku v náboženstve...“ (s. 92).

Kapitolu s názvom *Realizácia etického spoločenstva. Kantovo náboženstvo a reformácia kultúry (Realizing the Ethical Community. Kant's Religion and the Reformation of Culture)* píše editori knihy Samuel A. Stoner a Paul T. Wilford. Venujú sa v nej účelnosti rozumu, Kantovej koncepcii radikálneho zla a možnostiam pokroku, racionalite náboženstva a morálnemu pokroku, morálnym reformátorom a historickému pokroku a väzbe konceptu Kantovho náboženstva a reformácii kultúry, pri analýze ktorej sa vyjadrujú napríklad aj tak, že „pre Kanta je Ježiš rozhodujúci moment v dejinách čistého rozumu.“ [...] „Kant predstavuje akt morálnej služby podobný Ježišovej transformácii judaizmu, čím podporil Ježišov cieľ viesť ľudstvo smerom k víťazstvu dobra nad zlým princípom a k založeniu Kráľovstva Božieho na Zemi“ (s. 113). Podobných postrehov možno v kapitole nájsť viac.

Susan Meld Shell predstavila kapitolu s pozoruhodným názvom *Kant ako veštec. Problém pokroku a „znamenie“ dejín (Kant as Soothsayer. The Problem of Progress and the "Sign" of History)*. Autorka v súvislosti s Kantovými názormi píše o pokroku realizovanom aktívnymi zákonnými prostriedkami. Ďalej sa venuje aspektu revolúcie u Kanta a rieši problém politiky a dejín. Zaujímavo pracuje s Kantovou *Antropológiou*. Shell píše: „Predispozícia k činom je múdre usporiadanie prírody, podľa Antropológie ako dočasného „náhradníka“ za morálne stimuly, keď rozum ešte nie je dosť silný, aby sa chopil oprát“ (s. 133). Autorka naznačuje možnosti pokroku v súvislosti s politikou, ktorá nemôže napredovať bez toho, aby vzdala hold morálke.

Karl Ameriks je autorom ôsmej kapitoly *História, pokrok a autonómia. Kant, Herder a po nich (History, Progress, and Autonomy. Kant, Herder, and After)*, ktorá je prvou kapitolou druhej časti knihy. Ameriks sa v prvej časti venuje pohľadu späť a rieši Kanta a Herdera v ich dobovom prejave ohľadom otázok dejín pokroku a autonómnej identity. V druhej časti Ameriks sleduje neskorší vývoj uvedených filozofických otázok v línii kantovsko-herderovského vplyvu a spomína filozofický svet Hegla, raných romantikov, pričom tému premostuje až k menám ako Nietzsche, Heidegger, Kuhn, Foucault, Bernard Williams, Charles Taylor, Alasdair MacIntyre. Autor uvádza, že postkantovské písanie sa v široko herderovskom štýle môže tiež odlišovať od návrhov viacerých anarchickejších pozícií, aké niekedy navrhujú Richard Rorty a Raymond Guess, ktorí hovoria skôr o „zмене témy“, ako o kráčaní vpred (s. 151).

Richard L. Velkley je autorom deviatej kapitoly *Jazyk, stelesnenie a nadzmyslové vo Fichteov Prejavoch k nemeckému národu (Language, Embodiment, and the Supersensuous in Fichte's Addresses to the German Nation)*. Richardovi Velkleymu, niekdajšiemu prezidentovi Metaphysical Society of America (2017 – 2018), je venovaná aj uvedená knižná publikácia. Velkley analyzuje Fichteov spis *Prejavy k nemeckému národu*, v ktorom si všíma aspekty uvedené v názve tejto kapitoly. Velkley píše: „Keďže majú *Prejavy* mravnú výchovu ľudského rodu ako svoju vrcholnú úlohu, patria k tradícii nemeckých prác v tejto oblasti, vrátane Lessingovho diela *Výchova ľudského pokolenia*, Kantových esejí *Idea ku všeobecným dejinám v svetoobčianskom zmysle* a *Odpoveď na otázku: Čo je osvietenstvo?*, ako aj Schillerových *Listov o estetickom vzdelávaní človeka*“ (s. 155). Stojí zato všimnúť si myšlienky Kantovho žiaka cez filozofickú optiku, ktorú tu Velkley nasadil.

Hegel o konceptuálnej forme filozofických dejín (Hegel on the Conceptual Form of Philosophical History) je kapitola od Marka Alznauera. V nej autora zaujíma, čo je to filozofická história a hegeliánska veda. Píše tiež, že „pre môj účel v tejto eseji, ktorým je určiť povahu Hegelovej metodológie v jeho filozofických dejinách, to najdôležitejšie v týchto rozlíšeníach sa týka otázky, ako dospejeme k filozofickým konceptom“ (s. 170). V kapitole je pomerne málo odokrývania analógií s Kantom, no ak autor píše o filozofických dejinách, poslednom účele či nemeckom idealizme, nemôže naňho nemyslieť. V poslednej časti svojho príspevku sa Alznauer venuje trom formám skepticizmu o filozofických dejinách. Nakoniec autor konštatuje: „Náš problém je v tom, že Hegel nám nedokázal poskytnúť myšlienkovo naplnený zmysel, v ktorom by akýkoľvek historický proces mohol byť racionálny alebo by mohol mať finálne štádium“ (s. 184).

Autorom kapitoly *Premiestnenie Najvyššieho dobra. Kierkegaard o Bohu, cnosti a blahu (tohto sveta)* (*Relocating the Highest Good. Kierkegaard on God, Virtue, and (This- Worldly) Happiness*) je Ryan S. Kemp. V časti *Nad-pozemská blaženosť* spomína autor knihu *Kierkegaard and Kant on Radical Evil and the Highest Good*, ktorej autorom je Roe Fremstedal, ktorý argumentuje, že podobne ako Kant, tak aj Kierkegaard predpokladá posmrtný život (*The Kingdom of Heaven*) (s. 187). Kemp reaguje na uvedenú knihu v kontexte vysvetlenia fenoménu blaženosti. Svoje analýzy o blaženosti, postavené na filozofii dánskeho filozofa, ďalej zaujímavo prepája s hegelovskou a kantovskou filozofickou tradíciou, pracuje so spismi *Bud' alebo a Bázeň a chvenie*. Ďalej sa dostáva aj k pojmu láska a k pojmu vďačnosť a v závere vyslovuje dve obavy: 1) „Je druh vďačnosti odporúčaný Kierkegaardom zvrátený? Ako vidím, existujú minimálne dva dôvody, prečo si myslieť, že by to tak mohlo byť“[...] 2) že „tento druh vďačnosti sa totiž môže javiť bludný alebo slabý“ (s. 199). Myšlienkové presahy autora v závere sa dotýkajú aj F. Nietzscheho.

Dvanásta kapitola predstavuje tému *Kant a Benjamin o nádeji, dejinách a úlohe interpretácie* (*Kant and Benjamin on Hope, History, and the Task of Interpretation*) od autora C. Allena Speighta. Speight analyzuje pozície Waltera Benjamina a Imanuela Kanta k riešeným témam, pretože si myslí, že „Benjaminovo filozofické prepojenie s Kantom – a najmä jeho dôležitosť pre niektoré z temnejších otázok, ktoré vyvolali historické udalosti dvadsiateho storočia – je tou témou, ktorá si zaslúži viac pozornosti“ (s. 202). Najviac pozornosti v tejto kapitole je venovanej nádeji, hoci predtým sa autor krátko venuje kontextu dejín a romantizmu v spojitosti s W. Benjaminom. Potom ale hovorí o nádeji v minulosti, o nádeji pre ľudí, v ktorej rieši sociálne a retrospektívne záujmy Benjaminových poznámok o nádeji, pričom naráža na Kantovu *Kritiku čistého rozumu* a otázku: *V čo môžem dúfať?* V poslednej podkapitole s názvom *Benjamin a naratívita nádeje* okrem iného uvádza, že „Benjaminove úvahy o nádeji v kontexte literárnych naratívov sme preskúmali zaujímavým porovnaním s inou nedávnou prácou o nádeji, zahŕňajúcou apel na naratív – opisom radikálnej nádeje Jonathana Leara“ (s. 214) a úvahy autor uzatvára takto: „Zatiaľ čo Benjamin našiel kolektívne implikácie v Kantovej formulácii nádeje, typický záujem o „nádej pre beznádejných“, ktorý rozvíja, je ten, ktorý má iný naratívny potenciál ako tie, ktoré sú spojené s mnohými projektmi „veľkého príbehu v dejnách“ (s. 216).

Posledná trinásta kapitola má názov *Podivuhodný osud idey pokroku* (*The Curious Fate of the Idea of Progress*) od autora menom Robert B. Pip-

pin. Autor naráža na pragmatické súvislosti idey pokroku, ktoré akoby uzatvárali tézy z úvodu, venujúcemu sa moderne, ku ktorej sa pokrok viaže a od ktorej začali úvahy nad Kantom a ideou pokroku v uvedenej knihe. Autor výrazne pracuje s myšlienkami a pozíciami Nietzscheho a Heideggera a naznačuje potrebu zamerať pozornosť na sociálny a ekonomický život, pričom upozorňuje na konflikt požiadaviek uvedených foriem. Spomína dynamiku medzi závislosťou a nezávislosťou. V záverečných pasážach autor píše: „Táto historická situácia, stále zložitejšia sieť závislostí, stále viac v napätí s ideálmi nezávislosti, ktoré ospravedlňujú voľný trh a liberálnu demokraciu, je to, čo vytvára taký tlak na pretváрку, sebaklam a pretrvávajúcu hrozbu divadelného, nie autentického“ (s. 232).

Ak bádateľovi ide vyložene o skúmanie problému u Kanta, o vyznenie tohto problému a jeho pochopenie v súvislosti s Kantovou filozofickou tvorbou a analýzou textov, tak ho bude zaujímať skôr prvá časť knihy. Ak mu ide o sledovanie Kantových myšlienok a kantovskej tradície v otázkach predstáv a realizácie pokroku zachytených v dejinách filozofie, ako aj v skúmaníach tohto javu ako filozofického problému doby a ľudstva v minulosti a dnes, tak sa bude sýtiť hlavne druhou časťou knihy. Ak sa však kriticky zamyslíme nad tým, ako vážne chceme porozumieť problému pokroku v tradícii novovekej modernej filozofie, nepoznať kantovské východiská o pokroku znamená vnímať túto tému vo filozofii s istým deficitom.

PhDr. Marek Stachoň, PhD.

St. Elizabeth University of Health and Social Work in Bratislava

Bratislava, Slovakia

marek.stachon@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4495-8902